

Xəzər qurumaqda davam edir

Qlobal iqlim dəyişikliyi dənizin səviyyəsinə təsirsiz ötüşmür

Qlobal problemlərdən biri olan su çatışmazlığı, dənizlərin, çayların suyunun enməsi, içməli su ehtiyatının ildən-ilə azalması əksər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da müşahidə olunur. Su ehtiyatlarının 70 faizi kənarda formalaşan, ölkəmizdə ən böyük və əsas su mənbəyi Kürün ildən-ilə quruması problemlər yaradır. Təbii ki, problem yalnız içməli suya olan tələbatın ödənilməməsi ilə deyil, həmçinin kənd təsərrüfatı ilə bağlıdır. Yaz aylarında əkinə başlayan əhali öz sahələrini suvarmağa su tapmır.

Nəticədə çəkdikləri əziyyət boşə gedir. Nəzərə alsaq ki, bölgələrdə əhalinin əsas gəlir mənbəyi kənd təsərrüfatı və maldarlıqdır, beləliklə, suyun olmamasının bu sahələrə zərərsiz ötüşmədiyini aydın təsəvvür etmək mümkündür.

İqlim dəyişikliyi Xəzər dənizinin səviyyəsinə də təsirsiz ötüşmür.

Dünya ölkələri bu problemlə üz-üzədir

Təbii ki, çaylarda, dənizlərdə suyun səviyyəsinin aşağı düşməsi tək ölkəmizin problemi deyil. Dünya da hazırda bu sıxıntı ilə üz-üzədir. Quraqlıq, yağıntıların az düşməsi ildən-ilə su çatışmazlığını artırır.

Məsələn, ABŞ-nin Milli Qar və Buzlaqlar Data Mərkəzinin son məlumatlarına əsasən, fevral ayında Antarktida-da buz təbəqəsinin səviyyəsi son 45 illik tarixində minimuma enib. Mərkəzdən bildirilib ki, bununla 2022-ci ilin fevralındakı antirekord yenilənib. Fevralın 21-də buz təbəqəsinin sahəsi 1,79 milyon kvadrat kilometr olub.

Məlumatə görə, buzların eriməsinin təsiri dərhal hiss edilməyəcək. "Buz təbəqəsinin eriməsi hər yay baş verir, qışda isə bərpa olunur. Lakin son 2 ildə qışda bu bərpa prosesi müşahidə olunmur", - deyər mərkəzin məlumatında qeyd olunub.

Yağıntıların az olması, buzlaqların əmələ gələ bilməməsi, çaylarda suyun səviyyəsinin azalması nəticəsində içməli suya tələbat tam ödənmir. Məlumatlara görə, dünyada təxminən 2,1 milyard insanın təmiz və təhlükəsiz içməli suya çıxışı yoxdur. Onların da 40 faizi - 418 milyondan çoxu Cənub-Şərqi Afrikada yaşayır.

ÜST və UNICEF-in hesabatlarına görə, 2000-2020-ci illər arasında Afrika əhalisinin sayının artması nəticəsində onların suya əlçatanlıq səviyyəsi aşağı düşüb. Belə ki, hər üç afrikalıdan birinin su qıtlı-

ğından əziyyət çəkdiyi bildirilir. Mütəxəssislər afrikalıların bu probleminin əsas səbəblərini su strukturlarının düzgün idarə edilməməsində, əhalinin sürətli artımında və iqlim dəyişikliyinə görürlər.

Bundan əlavə, bəzi qıt su mənbələri də təhlükəli hesab olunur, çünki çirkli su hər il 3,4 milyondan çox insanın ölümünə səbəb olur.

2050-ci ilə qədər Xəzər dənizinin səviyyəsi 3 metrə qədər enə bilər

Azərbaycanda da son illər həm çaylarda, həm Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin azalması müşahidə edilir. Xəzərin geri çəkilməsinin dövrü olduğu və təxminən 2050-ci ildən sonra yenidən geri qayıdacağı, yəni suyun səviyyəsində artım müşahidə olunacağı proqnozlaşdırılır. Ümumiyyətlə, Xəzər qapalı su hövzəsi olduğundan və dünya okeanı ilə əlaqəsi olmadığına görə onun səviyyəsi dənizə daxil olan və gedən sularla əlaqədar dəyişilə bilər. Dənizin səviyyəsinin azalması onun flora və faunasına da mənfi təsir edir. Belə ki, müəyyən balıqların sayı azalır, onlar kürü qoya bilmir və kürüləmək üçün başqa yer axtarırlar. Bu isə ümumilikdə balıq sənayesinə təsirsiz ötüşmür. Xəzərin səviyyəsindəki enmələr Dənizkənarı Milli Parkda da açıq-aydın müşahidə edilir. Araşdırmalara görə, Volqa çayının axıdılması müvafiq olaraq global və regional miqyasda Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Elm və Təhsil Nazirliyinin Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun Xəzər dənizinin sahillərinin və dibinin geomorfologiyası şöbəsinin müdiri, coğrafiya elmləri doktoru Əmir Əliyev bildirib ki, Xəzər dənizində suyun səviyyəsində 2022-ci ildə 20-25 santimetr enmə müşahidə olunub. Onun sözlərinə görə, ölçülər müxtəlif yerlərdə bir-birindən fərq-

lənir. 2021-ci ildə bu göstəricinin 19 sm olduğunu deyən alim qeyd edib ki, enmə sürəti artıb. Bu templə gedərsə, 2023-cü ildə enmə daha çox olacaq. Beləliklə, səviyyənin 2050-ci ilə qədər təxminən 2-3 metr aşağı düşəcəyi proqnozlaşdırılır.

Xəzərin üç hissədən ibarət olduğunu deyən şöbə müdiri bildirib ki, Şimali Xəzər dayazdır, təxminən 4-5 metr dərinlikdədir: "Orta Xəzərlə Cənubi Xəzərdə ən dərin yerlər dolandan sonra su şərqlə doğru hərəkət edir. Şərqlə də istilik çox olduğuna görə su tez buxarlanır. Ona görə dənizə nə qədər su gəlsə, bir o qədər şərqlə gedir və buxarlanma çoxalır. Bu səbəbdən Xəzərin səviyyəsi həddən artıq yuxarı qalxa, ya da çox aşağı düşə bilməz. Bu, buxarlanmanın səviyyəsindən asılıdır. Son 200 ildə Xəzərin amplitudu 3.5 metrə qədər olub, yəni bundan yuxarı qalxa və enə bilməz".

Ə.Əliyev deyir ki, Xəzərin səviyyəsinə təsir edən əsas amil iqlim faktorlarıdır. O bildirib ki, son illərdə iqlimdəki proseslər, istiləşmə, yağıntıların azalması səbəbindən dənizə çaylardan az su gəlməsi səviyyəyə təsir edir.

Alim deyir ki, 2050-ci ildən sonra Xəzərdə suyun səviyyəsində ilbəil artım müşahidə olunacaq. Dənizdə suyun səviyyəsi periodik olaraq 250 il enir, növbəti 250 illik dövrdə isə qalxır.

Xəzərin səviyyəsinin 1978-ci ildən 1995-ci ilə qədər 2.5 metr qalxdığını deyən Əmir Əliyev bildirir ki, bu dövrdə Azərbaycan ərazisinin 50 min hektarı su altında qalıb. "1995-ci ildən bu günə qədər Xəzərin səviyyəsi təxminən 190 sm azalıb və təxminən 38 min hektar sahə su altından çıxıb. Artıq əvvəlki vəziyyətinə gəlir. 1977-ci ildə Xəzərdə suyun səviyyəsi ən aşağı həddə olub, bu gün isə ondan da 70-80 sm aşağıdır. Ümumilikdə, 2050-ci ilə qədər Xəzərin səviyyəsi 3 metrə qədər enə bilər".

Volqa çayındakı proseslərdən asılı olaraq Xəzərdə səviyyə tərəddüdləri baş verir

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında İctimai

Şuranın sədri Amin Məmmədov qəzetimizə açıqlamasında bildirib ki, Xəzərsahili zonalarda suyun səviyyəsinin bir növlə sahildən uzaqlaşması Xəzər hövzəsinin daxili tərəddüdləridir. Onun sözlərinə görə, bu hallar yalnız Azərbaycan sahillərində deyil, İran, Qazaxıstan və digər ölkələrin dəniz sahillərində də müşahidə oluna bilər. Bu, hövzənin ümumi dinamikası ilə əlaqədar proseslərdir.

Amin Məmmədov bildirir ki, 2000-ci illərin əvvəllərindən Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin enməsi qeydə alınıb: "1990-cı illərin ortalarında suyun səviyyəsində bir az qalxma var idisə, sonradan səviyyə enməyə doğru gedib. Qərb alimləri bəzən reallıqdan uzaq olsa da, Xəzərin səviyyəsinin 2050-2100-cü illərə 10-15 metrə qədər düşməsi ilə bağlı proqnozlar verirlər. Onlar bunu Xəzər dənizinin əsas qida mənbəyi olan Volqa çayı ilə bağlayırlar. Bunu iqlim dəyişiklikləri, Rusiyanın gələcəkdə sugötürmə həcmiini çoxaltması ehtimalları ilə əlaqələndirirlər".

A.Məmmədov qeyd edir ki, iqlim faktorları nəzərə alınaraq, suyun səviyyəsinin enmə ehtimalı var, amma o dərəcədə deyil. O bildirir ki, Xəzərdə suyun səviyyəsi ən pis halda 1.5-3 metr arası aşağı düşə bilər.

Azərbaycanda Xəzər hövzəsinə tökülən əsas Kür çayıdır. Kür çayında da son zamanlar, xüsusən 2020-ci ildəki proseslər zamanı suyun hətta deltaya çatmaması kimi hallar müşahidə olunmuşdu. İndi Kürdəki su tənzimlənir, həmçinin yuxarı axında - Gürcüstan və Türkiyədə suyun idarə olunması, eyni zamanda ölkələrarası koordinasiya aparılır. Amma Xəzərin qidalanmasının 80 faizini Volqa çayı təmin etdiyinə görə, bu çayda baş verən proseslərdən asılı olaraq dənizdə səviyyə tərəddüdləri olur. Rusiya alimləri də Xəzərin səviyyəsinin düşəcəyini istisna etmirlər. Amma onlar avropalıları kimi, bu səviyyənin böyük inteqralda deyil, 1.5-2 metr aralığında enəcəyini deyirlər.

Əsmər QARDAŞXANOVA,
"Azərbaycan"